Papers de l'Institut Català de Recerca en Patrimoni Cultural, núm. 1, 2009

Cultura popular, patrimoni i etnologia. La recerca en el marc de l'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya

Rafel Folch Monclús

ISSN: 2013-5998

Edita: Institut Català de Recerca en Patrimoni Cultural
Parc Científic i Tecnològic de la Universitat de Girona
Edifici Jaume Casademont, porta B
Carrer Pic de Peguera, 15 – 17003 Girona
Telèfon: 972 183 424
icrpc@icrpc.cat
www.icrpc.cat

Papers de l'ICRPC no comparteix necessàriament les opinions dels autors.

Centres de recerca de Catalunya

ICRPC Institut Català de Recerca en Patrimoni Cultural

Cultura popular, patrimoni i etnologia. La recerca en el marc de l'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya

Resum: En l'article es fa una breu explicació sobre els orígens de l'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya, programa de foment de la recerca i la difusió del patrimoni etnològic, del Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana. Al tractar els seus inicis s'analitzen comparativament les dues lleis principals que actualment regulen el marc jurídic català sobre el patrimoni cultural en general i l'etnològic en particular. El text descriu també l'evolució dels significats que s'inclouen dins del concepte de patrimoni etnològic, des de l'aparició dels estudis de cultura popular i folklore al segle XIX i fins l'actualitat. A partir la revisió de la normativa jurídica i de la història de la cultura popular a Catalunya podem establir l'endarreriment històric i cultural del reconeixement i la consolidació del patrimoni etnològic respecte la resta de patrimonis. Avui, però, només serà vàlida en el camp de la investigació social de qualitat i amb un vessant aplicada una concepció del patrimoni etnològic que s'orienti vers la identificació i l'anàlisi dels processos de continuïtat i transformació social i cultural, atenyent l'heterogeneïtat de la societat contemporània.

Paraules clau: cultura popular, folklore, patrimoni, etnologia, recerca, canvi social

Autor: Rafel Folch Monclús. Antropòleg i tècnic del Servei de Patrimoni Etnològic del Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana (Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació. Generalitat de Catalunya). Contacte: rfolch@gencat.cat

Cultura popular, patrimonio y etnología. La investigación en el marco del Inventario del Patrimonio Etnológico de Catalunya

Resumen: En el artículo se hace una breve explicación sobre los orígenes del Inventario del Patrimonio Etnológico de Catalunya, programa de fomento de la investigación y difusión del patrimonio etnológico, del Centro de Promoción de la Cultura Popular y Tradicional Catalana. Al tratar de sus inicios se analizan comparativamente las dos leyes principales que actualmente regulan el marco jurídico catalán sobre el patrimonio cultural en general y etnológico en particular. El texto describe también la evolución de los significados que se incluyen dentro del concepto de patrimonio etnológico, des de la aparición de los estudios de cultura popular y folklore en el siglo XIX hasta la actualidad. A partir de la revisión de la normativa jurídica y de la historia de la cultura popular en Catalunya podemos establecer el atraso histórico y cultural del reconocimiento y la consolidación del patrimonio etnológico respecto al resto de patrimonios. Hoy solamente será válida, en el campo de la investigación social de calidad y con una vertiente aplicada, una concepción del patrimonio etnológico que se oriente hacia la identificación y el análisis de los procesos de continuidad y transformación social y cultural, atendiendo a la heterogeneidad de la sociedad contemporánea.

Palabras clave: cultura popular, folklore, patrimonio, etnología, investigación, cambio social

Autor: Rafel Folch Monclús. Antropólogo y técnico del Servicio de Patrimonio Etnológico del Centro de Promoción de la Cultura Popular y Tradicional Catalana (Departamento de Cultura y Medios de Comunicación. Generalitat de Catalunya). Contacto: rfolch@gencat.cat

Popular Culture, Heritage and Ethnology. The research under the Ethnological Heritage Inventory of Catalonia

Abstract: The paper provides a brief explanation of the origins of the "Ethnological Heritage Inventory of Catalonia", a research program of promotion and dissemination of ethnological heritage, carried out by the Catalan Traditional and Popular Culture Promotion Centre. In addressing its origins, the paper analyzes comparatively the two main laws that currently regulate the legal framework Catalan Cultural Heritage in general and the Ethnological Heritage in particular. The article also describes the evolution of meanings included within the concept of ethnological heritage, since the emergence of studies of popular culture and folklore in the nineteenth century until today. After reviewing the legal framework and the history of popular culture in Catalonia, one can set the historical and cultural backwardness of the recognition and consolidation of the ethnological heritage on the other assets. The author concludes that today, the only valid concept of ethnological heritage in the field of social research, both at pure and applied level, is that oriented towards the identification and analysis of processes of social change and cultural continuity, according with the heterogeneity of contemporary society.

Keywords: popular culture, folklore, heritage, ethnology, research, social change

Author: Rafel Folch Monclús is social anthropologist and technical staff at the Ethnological Heritage Service, Catalan Traditional and Popular Culture Promotion Centre, Ministry of Culture and the Media, Government of Catalonia (Generalitat de Catalunya). Contact: rfolch@gencat.cat

Cultura popular, patrimoni i etnologia. La recerca en el marc de l'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya

En primer lloc, vull agrair la invitació rebuda des de l'Institut Català de Recerca en Patrimoni Cultural per tal de participar en les Reunions de Recerca en Patrimoni Cultural. És per a mi motiu d'orgull i satisfacció inaugurar la primera trobada del conjunt del cicle de les Reunions de Recerca programades per l'Institut.

L'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya (IPEC) és un programa de recerca, recuperació i difusió del patrimoni etnològic català, el qual forma part orgànicament del Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana (CPCPTC), del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya. Per tal d'explicar els orígens del CPCPTC i la relació de l'IPEC amb el patrimoni etnològic dividiré la meva exposició en dues parts. En la primera presentaré els inicis del CPCPTC i l'actual marc normatiu català relacionat directament amb el patrimoni cultural i més concretament amb el patrimoni etnològic i la cultura popular catalana, per continuar tot seguit i de manera breu amb la presentació dels objectius principals i la tasca que desenvolupa l'IPEC i el treball en xarxa de l'Observatori per a la Recerca Etnològica de Catalunya. La segona part té un caire més teòric. Serà doncs, a partir de les definicions que s'estableixen sobre patrimoni cultural i etnològic en les lleis catalanes, que veurem l'evolució dels estudis de cultura popular i etnologia a Catalunya per tractar d'emmarcar què és el que avui podem considerar com a patrimoni etnològic, o almenys presentar la idea que des de l'IPEC en tenim i que intentem difondre.

El Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana i el marc normatiu del patrimoni cultural català

El Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana es va crear l'any 1993 per la llei 2/1993, de "Foment i protecció de la cultura popular i tradicional i de l'associacionisme cultural". A partir d'aquesta llei, el Centre té per objectius:

- El desenvolupament de l'associacionisme cultural en el camp de la cultura popular i tradicional.
- El suport i l'impuls a la dinamització cultural.
- La recuperació, l'inventari, la protecció, la difusió i el foment de la cultura popular i tradicional catalana.

Per tal de desenvolupar aquest darrer objectiu es va endegar l'Àrea de Recerca, Conservació i Protecció del Patrimoni Etnològic, que esdevenia hereva de les actuacions desenvolupades per l'antic servei de Cultura Tradicional i el Centre de Documentació i Recerca de la Cultura Tradicional i Popular, nascut l'any 1987. Actualment, l'Àrea ha passat a anomenar-se Servei de Patrimoni Etnològic (Decret 136/2008, d'1 de juliol, de reestructuració del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació). Fou, doncs, en aquell context i partir de l'impuls de la nova llei, que es bastí l'IPEC com a programa específic destinat a la promoció de la recerca, la recuperació i la difusió del patrimoni etnològic català[1].

[1] Llorenç Prats, en la seva obra *Antropologia i Patrimonio*, dóna una interpretació particular però bastant encertada de tot el procés que portà a l'aprovació de la llei 2/1993, de "Foment i protecció de la cultura popular i tradicional i de l'associacionisme cultural" i conseqüentment la creació del CPCPTC i l'IPEC. El sorgiment de l'IPEC representà, en part, la culminació d'algunes de les aspiracions reivindicades per l'Associació Catalana del Patrimoni Etnològic (ACPE), apareguda el 1990, i que no eren altres que les de fomentar accions, públiques i/o privades, de potenciació de la recerca i la difusió del patrimoni etnològic de Catalunya. La principal crítica que rebé en el seu moment la revisió d'aquest procés fou la de haver inclòs un programa de recerca etnològica dins un organisme la funció principal del qual ha estat el suport i l'impuls a la dinamització cultural i el desenvolupament de l'associacionisme dins del camp de la cultura popular, inclusió que podia comportar, per tant, la

El **Servei de Patrimoni Etnològic** s'organitza en diferents programes i actuacions:

- **Centre de Documentació**. Està format per la Biblioteca, especialitzada en etnologia i cultura popular catalana i de consulta pública; l'Arxiu de Patrimoni Etnològic, que inclou els Arxius personals de diversos folkloristes i/o estudiosos de la cultura popular catalana (Arxiu Amades, Arxiu Joan Tomàs; Arxiu Vilalta, Arxiu Vilarmau, etc.); Arxius musicals; Arxius de danses, i finalment, els diferents fons provinents dels treballs d'investigació promoguts per les convocatòries de recerca anuals del CPCPTC (fons documentals, fons fotogràfics, fons orals, etc.).
- **Fonoteca de Música Tradicional Catalana**. És un programa de recerca etnomusicològica i d'inventari i conservació de materials de música popular i tradicional. La fonoteca ha arribat a compilar un fons fonogràfic de més de 20.000 fonogrames inèdits. Des del desembre de 1990 és, a més, un segell discogràfic a disposició de la difusió, prèvia selecció, dels materials aplegats en el seu fons sonor.
- **L'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya**. Programa de recerca, recuperació i difusió del patrimoni etnològic català. Tot seguit tractaré amb una mica més de detall la tasca i les funcions especifiques que desenvolupa l'IPEC.

A més del Servei de Patrimoni Etnològic i la resta de l'estructura tècnica i de gestió administrativa, el Centre desenvolupa el **Catàleg del Patrimoni Festiu de Catalunya**. La funció del Catàleg és la de documentar, investigar, mantenir o recuperar i difondre totes aquelles manifestacions i celebracions festives susceptibles d'integrar-se dins d'aquest patrimoni. Per tal de

dissolució de la investigació en etnologia i llur difusió dins la consecució d'altres objectius principals diferents.

determinar quins tipus de festes i celebracions es consideren valuoses culturalment per tal de formar part del Catàleg, l'any 2006 s'aprovà el Decret 389/2006, de 17 d'octubre, del patrimoni festiu de Catalunya[2], que preveu reconèixer la rellevància especial d'algunes festes i elements festius a través d'un seguit de categories regulant els requisits i el procediment per dur a terme aquest reconeixement especial. Tot i que les definicions i les peculiaritats de cada una de les categories poden ésser consultades en l'esmentat decret, la llista de les diferents tipologies de festa reconegudes jurídicament és la següent:

- Festa popular d'interès cultural.
- Festa tradicional d'interès nacional.
- Festa patrimonial d'interès nacional.
- Element festiu tradicional d'interès nacional.
- Element festiu patrimonial d'interès nacional.

Actualment, el Catàleg, que es troba en fase de revisió i actualització, comptabilitza 26 festes dins la tipologia de Festa Tradicional d'Interès Nacional, entre les quals es troben, per exemple, la Patum de Berga, la Festa Major de Solsona o les Falles d'Isil.

El marc normatiu que regula totes aquelles accions relacionades amb la recerca, conservació i difusió del patrimoni a Catalunya, i concretament del patrimoni etnològic, està establert per dues lleis: la llei 2/1993, de Foment i Protecció de la Cultura Popular i Tradicional i de l'Associacionisme Cultural, i la llei 9/1993, de 30 de setembre, del Patrimoni Cultural Català.

[2] Aquest decret substituí l'aprovació d'un decret anterior, de l'any 1994, el qual regulava la declaració de determinades celebracions de la cultura tradicional catalana com a festes tradicionals d'interès nacional.

A partir del text de la **llei de Foment i Protecció de la Cultura Popular i Tradicional i de l'Associacionisme Cultural**, la cultura popular i tradicional catalana queda definida com:

> "....tot allò que fa referència al conjunt de manifestacions, tant materials com immaterials, com són les festes i els costums, la música i els instruments, els balls i les representacions, les tradicions festives, les creacions literàries, les tècniques i o els oficis i totes les altres manifestacions que tenen caràcter popular i tradicional, i també les activitats tendents a difondre-les arreu del territori".

Seguint el redactat de la llei, el patrimoni etnològic està format per:

- Els immobles i les instal·lacions emprats consuetudinàriament que siguin representatives de formes de vida tradicionals.
- Els béns mobles que constitueixen una manifestació de les tradicions culturals.
- Les activitats, els coneixements i els altres elements immaterials que són expressió de tècniques, oficis o formes de vida tradicionals.

Al seu torn, la introducció de la **llei del Patrimoni Cultural Català**[3], que té per objecte principal la protecció, la conservació, l'acreixement, la investigació, la difusió i el foment del patrimoni cultural català, parteix d'un concepte de patrimoni cultural que engloba:

[3] Aquesta llei estableix les diferents categories existents de protecció comunes dels béns patrimonials: els béns culturals d'interès nacional, els béns culturals d'interès local i la resta de béns integrants del concepte de patrimoni cultural definit en la mateixa llei. Cal dir que tot i que la llei contempla el patrimoni immaterial com a part del conjunt del patrimoni cultural català, aquest patrimoni no queda definit amb un mínim de precisió ni està associat a cap categoria de protecció específica.

> "...el patrimoni moble, el patrimoni immoble i el patrimoni immaterial, i les manifestacions de la cultura tradicional i popular".

La llei defineix en l'article 1 el patrimoni cultural català com:

> "...tots els béns mobles o immobles relacionats amb la història i la cultura de Catalunya que per llur valor històric, artístic, arquitectònic, arqueològic, paleontològic, etnològic, documental, bibliogràfic, científic o tècnic mereixen una protecció i una defensa especials".

I tot seguit afegeix:

> "També fan part del patrimoni cultural català els béns immaterials integrants de la cultura popular i tradicional i les particularitats lingüístiques, d'acord amb la Llei 2/1993, del 5 de març, de foment i protecció de la cultura popular i tradicional i de l'associacionisme cultural".

Com es pot veure, la llei de patrimoni cultural català es remet a la llei de foment i protecció de la cultura popular quan es refereix en el seu redactat als béns immaterials que poden ésser considerats com a part del patrimoni cultural en el seu conjunt, tot i que en aquesta darrera llei el concepte de patrimoni immaterial hi és absent en detriment del de patrimoni etnològic. A més, l'esmentada llei de patrimoni cultural inclou com a Béns Culturals d'Interès Nacional (BCIN), entre altres, la categoria de Zona d'Interès Etnològic (ZIE), que queda explicitada com aquell conjunt de vestigis, que poden incloure intervencions en el paisatge natural, edificis i instal·lacions, i que contenen en llur si elements constitutius del patrimoni etnològic de Catalunya.

Finalment, tot i que no forma part de forma explícita de la normativa catalana, cal fer esment també a la **Convenció per a la Salvaguarda del**

Patrimoni Cultural Immaterial de la UNESCO, que fou aprovada l'any 2003. En aquest sentit i durant el darrers anys, en les polítiques de patrimoni cultural han irromput amb força altres termes o conceptes estretament relacionats al de patrimoni etnològic, i que fins i tot en alguns contexts arriben a resultar intercanviables. Aquest és el cas de la noció de "patrimoni immaterial", que si ve ja existia prèviament com a correlat o com continuació del concepte de "patrimoni material", val a dir que amb l'aprovació de la Convenció de la UNESCO el terme s'ha difós extraordinàriament en bona part dels àmbits dedicats a la gestió i difusió del patrimoni cultural[4]. Segons la Convenció, s'entén per patrimoni cultural immaterial:

> "...els usos, les representacions, les expressions, els coneixements i les tècniques –juntament amb els instruments, els objectes, els artefactes i els espais culturals que els són inherents– que les comunitats, els grups i el alguns casos els individus reconeguin com a part integrant del seu patrimoni cultural".

També en el marc de la Convenció, el patrimoni cultural immaterial es manifesta en particular en els àmbits següents:

- tradicions i expressions orals
- arts de l'espectacle
- usos socials, rituals i actes festius
- coneixements i usos relacionats amb la naturalesa i l'univers
- tècniques artesanals tradicionals

[4] En el moment de presentar aquest text s'ha iniciat en el marc del CPCPTC un treball de reflexió per tal d'adequar el marc normatiu català sobre béns culturals, la llei de Foment i Protecció de la Cultura Popular i Tradicional i de l'Associacionisme Cultural, i la llei del Patrimoni Cultural Català, a les consideracions teòriques i tècniques sobre el patrimoni immaterial de la UNESCO.

L'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya

Com ja s'ha fet esment, els objectius marc de l'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya (IPEC) són la recerca, la recuperació i la difusió del patrimoni etnològic català. Més endavant exposaré què és el que entenem des de l'IPEC com a patrimoni etnològic català. Des de la seva implantació efectiva l'any 1994, l'IPEC ha esdevingut un dels principals motors de la recerca etnològica i antropològica a Catalunya fora de l'acadèmia. Així, des de l'any 1994 fins l'actualitat, han estat realitzades 107 treballs d'investigació, de modalitats, temàtiques i enfocaments prou variats i diversos[5]. A més, el CPCPTC publica anualment una convocatòria de beques per a la recerca etnològica a Catalunya que es gestiona també des de l'IPEC. Fins la data, han estat concedides prop de 500 beques per a la realització de treballs de recerca, totes elles de gran varietat temàtica i que abasten pràcticament la totalitat del territori català. Els materials provinents dels resultats de tot aquest conjunt d'investigacions entren a formar dels fons i catàlegs propis de l'IPEC: fons gràfics, sonors, audiovisuals i elements de patrimoni etnològic. La suma de tots aquests materials derivats de les diferents recerques ofereix els següents resultats: 15.023 elements de patrimoni etnològic documentats[6], 30.253 fotografies catalogades i 2.097 entrevistes enregistrades catalogades. La resta de materials, un cop inventariats, són arxivats i el conjunt de materials (base de dades d'elements de patrimoni etnològic, catàlegs, informes, textos teòrics i documents en qualsevol format) entra a formar part de l'Arxiu del Patrimoni Etnològic de Catalunya, gestionat i conservat al CPCPTC.

[5] Aquesta quantitat inclou els treballs de recerca finalitzats. Actualment hi ha altres programes d'investigació en curs.

[6] Les tipologies d'Elements de Patrimoni Etnològic de l'IPEC són: alimentació, activitats econòmiques, béns documentals, béns immobles, béns mobles, danses, festes, fonogrames, jocs i remeis. Aquest conjunt de tipologies no és tancat, sinó que pot augmentar en funció de les particularitats metodològiques o temàtiques que comporta el desenvolupament de noves recerques.

A banda de la recerca i el foment de l'aplicada dels seus resultats, el segon principi director que es va establir a partir de l'any 2000 fou el de la cooperació i el treball en xarxa amb les entitats que treballen amb el patrimoni etnològic dins els àmbits de la recerca i la dinamització sociocultural. Es creava així l'Observatori per a la Recerca Etnològica, un servei de l'IPEC que tenia per objectiu el foment de la recerca aplicada. Es va crear pensant en la necessitat de conèixer la realitat de la recerca i la difusió de l'etnologia a Catalunya i estava pensat particularment per conèixer les entitats actives i amb potencial per a la recerca aplicada en cada territori, i establir prioritats tant de caire temàtic com geogràfic quant a la recerca etnològica. Es donava continuïtat, d'aquesta manera, al "mapa de l'estat de la qüestió" elaborat en el marc del balanç dels primers anys d'implementació de l'IPEC. S'establí per a tal fi un sistema de treball en xarxa amb les principals entitats i grups dedicats a aquestes tasques en aquell moment, i que progressivament s'ha anat ampliant. Actualment, les entitats que conformen la xarxa territorial de l'Observatori són: l'Ecomuseu de les Valls d'Àneu, el Museu Etnològic del Montseny, el Museu de la Pesca (Palamós), el Centre de Documentació del Patrimoni i la Memòria (Carrutxa),el Museu del Montsià, el Museu Industrial del Ter, el Museu Comarcal de l'Urgell, el Museu Comarcal de Cervera, l'Institut Català d'Antropologia i el Museu Marítim de Barcelona. A aquests llistat entitats hi hem d'afegir l'Institut Ramon Muntaner, el qual no té un àmbit d'actuació referit a un indret geogràfic concret sinó que, degut a les seves característiques, promou la recerca etnològica entre els centres i instituts d'estudis de parla catalana. A inicis del 2008 les deu entitats van signar un conveni de col·laboració que formalitzava una relació iniciada anys abans. Aquest fet, llargament reivindicat, ha suposat un impuls evident a aquest servei de l'IPEC. D'aquesta manera ja estan en marxa diverses activitats que s'elaboren per primer cop de manera conjunta per les entitats de la xarxa: jornades per a la difusió dels treballs de recerca, jornades de formació sobre la gestió de fons fotogràfics, una exposició itinerant sobre un tema transversal al conjunt de les recerques, diversos programes conjunt d'activitats locals a l'entorn de la memòria i la

preparació, per a l'any 2010, de la celebració de les segones jornades nacionals d'etnologia, que tractaran sobre les mesures i les possibles modalitats de protecció del patrimoni etnològic[7].

L'any 2000 es decidí també la creació d'una línia editorial per tal de dotar d'instruments de divulgació a les investigacions realitzades en el marc de l'IPEC. Es van idear dues col·leccions: Materials d'Etnologia de Catalunya i Temes d'Etnologia de Catalunya. La primera es va pensar com una sèrie de caràcter instrumental, adreçada a investigadors i professionals de l'etnologia. Al seu torn la col·lecció Temes d'Etnologia de Catalunya és una col·lecció d'estudis monogràfics resultants d'algunes de les recerques, que per llurs característiques han de donar coma resultat, entre altres, un text de profunditat analítica sobre l'objecte d'estudi en qüestió. Amb un marcat caràcter territorial, no són mers estudis descriptius, sinó que aporten anàlisi i reflexió en un to divulgatiu. Fins al dia d'avui se n'han publicat disset números. Una altra eina de difusió és la publicació del butlletí electrònic RIDEC, que està concebut com una publicació actualitzada sobre tot allò que pugui tenir relació amb la recerca etnològica. Té un caràcter alhora d'agenda d'activitats i de portal de l'etnologia dels Països Catalans, i inclou articles, enllaços a entitats, informació de publicacions, exposicions en oferta, etc. Les seves actualitzacions periòdiques són advertides via correu electrònic a una llista de 2.000 persones i entitats d'arreu. La Revista d'Etnologia de Catalunya, per la seva part, contribueix a una major difusió dels resultats dels programes d'investigació de l'IPEC i les convocatòries anuals de beques de recerca a través de la secció "Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya"[8].

[7] Les primeres jornades nacionals de patrimoni etnològic organitzades pel CPCPTC es dugueren a terme l'any 2001 amb el títol següent: "La recerca. Una eina per a la gestió del patrimoni etnològic".
[8] Trobareu el butlletí RIDEC a: http://cultura.gencat.net/cpcptc/ridec/ En el butlletí també es pot consultar tota la informació relativa a la Revista d'Etnologia de Catalunya, les diverses col·leccions i publicacions del CPCPTC i les notícies i activitats de l'Arxiu de Patrimoni Etnològic de Catalunya.

El patrimoni etnològic. Evolució d'un concepte

Hem vist fins ara, a més de l'activitat general del CPCPTC i l'IPEC, aquells aspectes del conjunt normatiu català que regulen i defineixen els elements culturals que cauen dins del ventall del que es pot considerar o identificar com a patrimoni etnològic, a més de fer una breu referència a la Convenció del patrimoni immaterial de la UNESCO. Ara, doncs, és el moment de veure i analitzar el contingut de les definicions que apareixen en el marc de les lleis del patrimoni català, veure'n la seva evolució i avaluar el seu paper en la configuració actual del concepte de patrimoni etnològic, el qual no pot ser considerat com un concepte ja determinat i tancat en si mateix sinó que, a l'igual que els fenòmens social als quals es refereix, està en estat d'evolució i canvi permanent.

El primer que crida l'atenció en els plantejaments teòrics reflectits en els textos legals esmentats és l'existència d'un garbuix conceptual i terminològic que es deriva de la identificació gairebé com a sinònims entre diversos termes: cultura popular, cultura tradicional, patrimoni immaterial, patrimoni etnològic... Cal anar a trobar les possibles causes d'aquesta confusió en el origen mateix del patrimoni etnològic. És un origen recent i es troba encara en fase de definició i d'aplicació. L'adaptació i l'encaix del patrimoni, tradicionalment ubicat en elements i conjunts materials mòbils o fixats en el paisatge, a tot allò que estudia l'etnologia, generalment fenòmens vius de naturalesa efímera i canviant, no pot esdevenir una tasca fàcil. Cal resseguir també les arrels d'aquesta profusió i assimilació de conceptes en el sorgiment al segle XIX dels estudis de cultura popular i tradicional, llur evolució posterior i les influències teòriques i metodològiques que han rebut al llarg de més d'un segle d'història. Tal i com queda reflectit en els textos legals que hem repassat, s'estableix a nivell teòric una relació directa entre la part immaterial de la cultura catalana, actual o passada, i les manifestacions culturals que hom defineix com de signe popular i tradicional, i alhora

aquestes amb el patrimoni etnològic, que és un terme que pot semblar posseir unes connotacions més acadèmiques o tècniques que no pas el de cultura popular. Segons aquells textos, el patrimoni etnològic es deriva directament de la cultura tradicional i les formes de vida tradicionals. Aquest esquema crec que ja no és plausible. Les formes de vida tradicionals, pròpiament, no existeixen. Tota forma de vida humana s'insereix en alguna tradició; dit així, tota manera de viure és d'una manera o altra tradicional. I la tradició, a l'igual que el patrimoni que se'n pugui derivar o de la identitat que pretén fixar, no és quelcom estàtic i acabat, sinó que està lligada a canvis i transformacions. Així doncs, el concepte de patrimoni etnològic matisa, amplia i supera els conceptes clàssics de cultura popular i tradicional.

A més, el fet ja esmentat de que a inicis dels anys noranta s'aprovessin a Catalunya dues lleis, una sobre el patrimoni cultural en general, i una altra sobre un patrimoni específic, l'etnològic, aporta ja algunes pistes per entendre el tractament diferenciat que han rebut els diferents vessants del patrimoni: un de general, especialment l'històric, l'artístic i/o monumental, que ha gaudit abastament i des de fa més d'un segle d'un alt reconeixement col·lectiu i un ampli consens social, i un de particular,el patrimoni etnològic, el qual ha estat incorporat més recentment a la llista general dels béns patrimonials i que ha necessitat, i encara necessita avui, de justificacions i argumentacions teòriques constants sobre la seva existència i validesa social. Gairebé ningú no es qüestiona, doncs, la pertinença d'estudiar, registrar, preservar i admirar, posem per cas, l'arquitectura modernista, les catedrals gòtiques, l'art sacre, les peces literàries antigues, les fortificacions medievals, els jaciments d'època ibèrica o determinats indrets amb un alt interès natural i ecològic. En canvi, el patrimoni etnològic és quelcom més complicat d'identificar. Pot semblar que tot allò que no pugui ser mesurat, documentat, mostrat en una sala d'exposicions o retallat i extret del curs dinàmic del temps hagi de tenir un difícil encaix en l'àmbit patrimonial.

Com hem vist, l'aparició i consolidació del Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana es féu al marge de les actuacions que comportaren la creació i potenciació de la Direcció General de Patrimoni

Cultural, ambdós organismes del mateix Departament de Cultura d'aquell moment. Aquesta divisió administrativa en el marc de l'estructura i l'organigrama del Departament venia a reflectir una certa separació entre la gestió del patrimoni etnològic i la de la resta del patrimoni cultural. És que no hi tenia lloc el patrimoni etnològic en un organisme encarregat de la gestió i dinamització del patrimoni cultural en general?[9] Crec que aquesta separació és fruit d'una herència amb molt pes històric i que té el seu origen en l'aparició del concepte de cultura popular (en oposició a "l'alta" cultura) a meitats del segle XIX i de l'associació posterior entre cultura popular i patrimoni etnològic, associació que ha comportat, juntament amb altres factors com ara l'evolució del concepte de patrimoni i de les polítiques culturals orientades envers ell, la tradicional consideració del rang inferior del patrimoni etnològic respecte la resta de patrimonis.

Sabem que el patrimoni, en un sentit jurídic, és tot aquell conjunt de béns que hom posseeix o hereta de llur ascendent. El procés pel qual el valor jurídic d'aquests béns individuals, familiars o grupals, s'arriba a constituir en valor social i cultural de tota una col·lectivitat és el que marca l'aparició de quelcom anomenat patrimoni cultural reconegut per una societat, i de la creació de la institució per excel·lència on aquest resideix, o ha residit de manera gairebé exclusiva fins fa relativament poc temps, que no és altra que el museu. Aquest moment pot situar-se, aproximadament, durant el segle XVIII, moment en que les cambres artístiques i meravelloses, anomenades també "gabinets de curiositats", de propietat particular i algunes d'origen colonial, van deixant pas progressivament dels museus com aquells llocs de contemplació i gaudi públic i general. I sabem també, o ho intuïm, que el patrimoni no és una altra cosa que una construcció social, una construcció que té a veure amb l'assignació del què és o no susceptible d'ésser patrimonialitzat en funció d'un context històric, cultural i socioeconòmic

[9] Val a dir que a finals dels anys vuitanta i inicis dels noranta s'estaven posant les bases de l'estructura jurídica i tècnica de la política cultural catalana després dels llargs anys de persecució política i cultural de la dictadura franquista. Avui poden resultar fàcilment qüestionables algunes accions o decisions que es van prendre durant aquells anys en l'àmbit del patrimoni, però no és menys cert que moltes d'aquestes accions van representar un gran avenç en la gestió del patrimoni català i representaren l'assentament dels fonaments de l'actual política cultural catalana.

determinat que emfasitza, o minva, el valor dels elements i processos culturals a partir d'uns paràmetres de caire identitari, artístic, estètic, econòmic, etc. Evidentment, el patrimoni etnològic no ha estat ni es troba al marge d'aquests processos generals, però cal analitzar els elements que han influït en l'evolució del concepte i que l'han modelat i l'han omplert dels continguts tal i com avui el coneixem: com un conjunt de significats i significants múltiples vinculats a les nocions de patrimoni, etnologia i cultura popular. Per tal de descobrir llurs relaciones semàntiques, doncs, anem a veure ara quins són aquests significats i la seva evolució com han anat confluint en la definició actual d'allò que és o podria arribar a ser el patrimoni etnològic.

Estudis de cultura popular i tradicional

Cal situar el naixement dels estudis de cultura popular i tradicional en el transcurs del segle XIX, fruit del desenvolupament que en aquell segle tingueren arreu les ciències socials i humanes en general. El context social que el propicià estava influït pel moviment del romanticisme, corrent social, artístic i literari que es caracteritzà per la reacció envers el rigor clàssic i il·lustrat i per la reivindicació del sentiment per sobre de la raó. Conceptes tals com els de *poble* o *nació* van començar a popularitzar-se en els discursos polítics de l'època i en la producció acadèmica de les ciències humanes. En l'ideari romàntic de l'esdevenir històric, el poble -entès com l'abstracció d'un conjunt de persones que constitueixen una comunitat amb un objectiu ideal i col·lectiu comú, el de constituir-se en una nació mitjançant la identitat col·lectiva, i que segons les idees romàntiques no podia ser una altra cosa que pur sentiment-, el poble, doncs, assumeix el rol d'ésser protagonista de la història nacional. Segons el filòsof i teòleg Johann G. Herder, precursor del

romanticisme alemany, tot "poble" ha de tenir un *Volksgeist*, "l'ànima" o "esperit" del poble, que es concreta i s'expressa a través de les peculiaritats psicològiques d'una comunitat i llurs materialitzacions d'ordre cultural, lingüístic i jurídic. La difusió d'aquesta idea és cabdal per tal de copsar el significat i l'orientació que prengué l'adveniment dels estudis sobre cultura popular al llarg dels segles XIX i XX.

Si volem datar alguns dels moments rellevants en tot aquest procés, cal recordar que l'historiador britànic William J. Thoms encunyà l'any 1846 el terme "folklore" (que pot ésser traduït més o menys com tot *allò que el poble sap* o bé com a *saber popular*), per referir-se aquell conjunt de "maneres, costums, pràctiques, supersticions, balades, proverbis, etc. del temps passat" que perviuen entre les classes populars i incultes de les nacions civilitzades. De tal manera fou que s'iniciaren ja pròpiament els estudis de folklore i amb ells els moviments folkloristes, en un moment en que el concepte popular quedà restringit a la cultura generada i viscuda pel *poble*, un poble identificat en les classes socials illetrades i ubicades idealment en un espai rural poc contaminat per l'avenç de la industrialització, el capitalisme i la modernitat. Aquest concepte culminava la idea burgesa de la cultura establerta per les classes benestants i urbanes d'aquell moment. Segons aquestes, la "cultura rural" havia de *conservar* una certa puresa original, d'aquí que fou caracteritzada com una cultura conservadora, amable, sense tensions socials. Aquest ha estat un prejudici històric que ha perdurat fins pràcticament els nostres dies. La idea de que el canvi, la crítica, l'experimentació, van florir a les ciutats i emanaren d'elles és una clara manifestació d'aquest prejudici[10].

El vincle entre aquella suposada cultura rural i el passat que aquesta recrea, motiu pel qual hom suposava que representava un quadre diàfan i cristal·lí del passat com a pervivències de l'origen de les nostres societats, quedà

[10] Martin Heidegger, l'any 1934 rebutjà una oferta per anar a treballar a la Universitat de Berlín. Volia seguir estant prop de les muntanyes de Friburg, i desestimà l'oferiment amb un escrit que duu per títol, més o menys, "Paisatge creador. Perquè seguim en la província?". Entre altres argumentacions, en el text diu el següent: "Deixem de banda tota intimidació condescendent i tot fals culte per allò popular; hem d'aprendre a agafar-nos seriosament allà dalt (a les muntanyes) aquella existència dura i senzilla. Només així ens podrà dir quelcom".

definit i mediatitzat per la tradició, que vindria a ser tot allò que el pas del temps d'alguna manera acumula i lliura a la societat en el moment present. Segons la mentalitat romàntica de l'època, tot poble té i prové d'una tradició que per definició és perenne i original i que es transmet de generació en generació. Fou a partir d'aquests plantejaments que la cultura popular esdevingué d'aquesta forma també tradicional. L'aparició de la ciència del folklore tingué en aquesta formulació de la cultura popular com a tradicional el seu objecte preeminent d'estudi i treball[11].

La traducció catalana de l'impuls romàntic europeu cristal·litzà en el corrent de la Renaixença, moviment de signe polític i cultural que tingué el seu punt àlgid al llarg de la segona meitat del segle XIX i que significà el ressorgiment de la catalanitat en totes les seves vessants, l'ascens de la burgesia catalana al poder polític, un gran desplegament literari i artístic i, entre altres aspectes, el desenvolupament del folklore a Catalunya. El folklore tingué com a missió inicial i principal la identificació i el reconeixement dels valors propis de la cultura catalana que hom creia que romanien empremtats en la cultura popular del poble català. D'acord amb el gust clàssic del moment, bona part d'aquests valors i tradicions catalanes estaven configurats per les runes d'una remota grandesa històrica arrelada en les antigues cultures clàssiques de la mediterrània i contingudes al cor d'una vida rural i preindustrial distribuïda per bona part de la geografia catalana.

Els intel·lectuals i literats interessats en la recollida del gènere literari popular, la poesia i les cançons populars encapçalaren el gruix dels primers folkloristes catalans[12]. La irrupció i posterior institucionalització del moviment excursionista fou cabdal també en el desenvolupament del folklore a Catalunya, el qual comportà una ampliació del ventall temàtic en quan als

[11] La identificació de la cultura popular també com a cultura tradicional s'ha mantingut al llarg del temps en el camp de l'etnologia catalana fins ben entrat en segle XX. Actualment, però, tot i que en determinats àmbits encara manté una certa vigència, aquesta assimilació s'ha esquerdat i ja no hi ha relació directa entre ambdues. Sabem que tot allò que pugui ser considerat una manifestació de cultura popular no té perquè ser ensems tradicional, i a l'inrevés, la tradició pot esdevenir moltes coses i es pot manifestar de moltes maneres, però no sempre de caire popular.

[12] Una de les figures importants d'aquest corrent fou Manuel Milà i Fontanals (1818-1884), que orientà llurs investigacions en el camp de la literatura popular. L'any 1853 publicà la seva obra més important, *Romancerillo catalán. Observaciones sobre la poesia popular, con muestras de romances catalanes inéditos,* obra de referència per a tots els literats renaixentistes interessats en la cultura popular oral.

àmbits de la cultura que calia registrar i estudiar (com per exemple, a més del folklore narratiu i el musical, tot el relacionat amb els costums, la cultura material, l'arquitectura popular, les creences i supersticions, etc.). A més, l'excursionisme significà l'entrada de les diferents corrents de les ciències humanes i naturals predominants a Europa, juntament amb llurs metodologies, en els estudis de folklore. L'objectiu de l'excursionisme català de finals del segle XIX i principis del XX no fou altre que el de resseguir i conèixer tot el país, descobrir-ne els detalls i els seus racons i fer-ne una descripció acurada a nivell físic, geogràfic, natural i cultural. Deguda a l'herència del folklorisme del segle anterior, el tractament de la cultura popular ja entrat el segle XX i en el marc del Modernisme i el Noucentisme seguí marcat principalment per una òptica essencialista, estàtica i historicista, però ho feu al seu torn intentant integrant els paràmetres del naturalisme i les ciències experimentals, en un afany de fer del folklore una ciència positiva en consonància amb els requeriments acadèmics i socials del moment. L'objectiu principal d'aquesta escomesa continuà essent el descobriment del *geni* català en la cultura popular, la singularitat del poble català, però aquesta singularitat ja no havia de ser una troballa artística inspirada per un anhel creatiu i romàntic, sinó que calia que fos una troballa científica d'acord amb el rigor analític de les ciències positives. En aquest sentit, cal assenyalar alguns projectes remarcables que es dugueren a terme a Catalunya, i suposaren una certa superació de la tasca realitzada pels folkloristes de la centúria anterior, anant més enllà de la mera recopilació i orientant la recerca de la cultura popular segons els paràmetres de la història cultural, l'arqueologia i la sistematització de les informacions etnogràfiques aplegades. Així, l'any 1915 va néixer l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya (AEFC) vinculat a la Càtedra d'Ètica de la Universitat de Barcelona. L'Arxiu es nodrí principalment de les teories que vinculaven la psicologia i el desenvolupament cultural dels pobles, i elaborà nombrosos qüestionaris i recopilacions de recerca sobre temes monogràfics (costums, festes, família, mites i llegendes, etc.), aplegà un fons fotogràfic de gran valor etnogràfic i amb l'objectiu d'esdevenir un referent metodològic en

relació amb la recerca social publicà diverses obres, entre les quals cal destacar el *Manual per a recerques d'etnografia de Catalunya.* A part de l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya, que es va dissoldre l'any 1922, una altra iniciativa de gran abast científic fou l'empresa que posà en marxa l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, vinculada a l'Orfeó Català, fundat el 1891. L'Obra del Cançoner Popular, en la qual hi participaren bona part dels folkloristes i estudiosos de la cultura catalana d'aquell moment, es proposà recollir i inventariar la música i la lletra de la música popular en tota la geografia de parla catalana per tal d'elaborar i publicar una mena de cançoner català el més ampli i exhaustiu possible, objectiu que es concretà en la publicació posterior de col·lecció *Materials de l'Obra del Cançoner de Catalunya* més un volum del *Diccionari de Dansa*. Al llarg de la primera meitat del segle XX s'iniciaren altres accions vinculades a la relació de l'etnografia i folklore, algunes de les quals van reeixir, mentre que altres s'anaren diluint, com va succeir amb la creació del Museu d'Etnografia de Catalunya a partir dels anys vint del segle passat, projecte que quedà estroncat gairebé en els seves primeres passes i que ja llavors generà un debat sobre la seva pertinença i sobre la seva composició que ha arribat fins els nostres dies. L'impuls d'aquella iniciativa, però, tot i el context de postguerra i repressió poc favorable per a les iniciatives culturals, es materialitzà l'any 1940 en la creació del Museu d'Arts, Indústries i Tradicions Populars (MAITP), al Poble Espanyol de Montjuïc. Amb el temps el Museu va tancar les portes i els seus fons[13] passaren a engrossir les col·leccions del Museu Etnològic de Barcelona, inaugurat l'any 1949, institució vigent que aconseguí aplegar al llarg del segle XX nombroses i valuoses col·leccions etnogràfiques d'àrees geogràfiques i culturals diverses d'arreu del món. Cal destacar també el que fou el primer museu etnogràfic de Catalunya, el Museu Etnogràfic de Ripoll, creat a finals dels anys vint del segle passat per iniciativa de Tomàs Raguer i Fossas (1861-1946), a partir del fons de l'Arxiu

[13] Els fons d'aquest museu estaven formats per tot un ampli i divers conjunt de documents i materials etnogràfics provinents d'arreu de la geografia catalana a partir de les missions de recerca realitzades al llarg dels anys quaranta. Bona part de les missions comptaren amb l'orientació científica de Joan Amades i Ramon Violant i Simorra.

de Sant Pere de Ripoll. La plasmació d'aquest museu representà una iniciativa pionera en el camp de la museografia catalana, i va esdevenir durant molt anys un dels principals referents de l'etnologia i llur relació amb les col·leccions de cultura material i etnogràfica.

El desenvolupament d'aquests i altres projectes culturals, juntament amb l'empenta particular de personatges destacats en etnografia i l'estudi de la cultura popular, generà fins a meitats del segle XX una dinàmica que donà coma resultat la recopilació d'un vast conjunt d'elements i manifestacions culturals de gran vàlua que, deixant de banda les possibles mancances metodològiques i els apriorioriSmes teòrics propis del moviment folklorista, són de gran importància per tal de copsar, d'una banda, l'evolució i els canvis esdevinguts en moltes de les manifestacions cultural catalanes al llarg del segle passat i, per l'altra, la història i l'evolució de l'etnologia i l'etnografia a Catalunya.

Ara bé, bona part d'aquestes iniciatives esmentades, com gairebé tota l'activitat cultural, s'estroncà a partir de la postguerra i la dictadura franquista, però un cop acabada aquesta i amb la recuperació de les institucions democràtiques catalanes s'inicià un nou període que va anar assentant les bases de la política cultural i patrimonial actual. La fundació l'any 1972 de la primera càtedra espanyola d'antropologia en el marc del Departament d'Antropologia Cultural de la Universitat de Barcelona, sota la influència de Claudi Esteva Fabregat, antropòleg català exiliat a Mèxic, suposà un primes pas en el procés de reconeixement de la ciència antropològica a Catalunya i l'inici d'una nova etapa en el desenvolupament de l'etnologia i de les ciències socials en general. L'etnologia i l'antropologia catalana bastiren a partir d'aquell moment la seva identitat professional des d'una certa posició de negació, o d'oposició, a la història del folklorisme, menystenint el concepte de folklore amb el que van operar els folkloristes i valorant aquella com una etapa caracteritzada més per les tendències ideològiques del moment més que no pas per l'elegància i la precisió metodològica i científica que hom li reclama avui a qualsevol treball de recerca social.

Tant en els cercles acadèmics com en els patrimonials el concepte folklore caigué en un cert desprestigi degut al llast ideològic, romàntic i poc científic que arrossegava, i tot i els intents de modernitzar-lo, pràcticament ha desaparegut del corpus terminològic de l'antropologia actual, i gairebé també del llenguatge comú de la societat en general, que ho identifica com una mena de representació cultural de segon ordre. També és cert que paulatinament el terme folklore ha sofert un procés de renovació que crec que, en general, ha aconseguit alliberar el concepte *folk* de llurs connotacions romàntiques i dels arcaismes que l'equiparaven a les antigalles del passat i a les classes incultes de la societat. Des d'aquest nou paradigma, el folklore avui es defineix com el resultat de l'activitat comunicativa i interactiva, no merament amb una funció informativa sinó també estètica, entre qualsevol grup de persones vinculades entre sí per algun factor en comú (la identitat, la professió, la llengua, l'oci, etc.).

Ara bé, tot i l'assentament de l'antropologia com a ciència acadèmica al llarg dels anys setanta i vuitanta del passat segle, cal constatar l'allunyament en el qual ha viscut la pràctica de l'antropologia i l'etnologia en relació amb el món del patrimoni, i més concretament amb el patrimoni vinculat amb l'activitat museística. Aquest fet es deu, en part, a l'equiparació que ha perviscut fins fa relativament poc temps entre patrimoni i cultura material, equiparació que s'encarnà en uns equipaments museístics ancorats en un plantejaments museològics sorgits en la primera meitat del segle XX, en la qual s'enaltia la mera sacralitat de l'objecte en si mateix. També es deriva de l'assimilació recurrent que s'ha tendit a donar entre patrimoni etnològic i societat rural o la llur recreació idíl·lica i enaltida per una visió essencialista mancada de novetat. Aquestes tendències, durant les darreres dècades, s'han anat capgirant. En els processos d'identificació i de gestió del patrimoni cada cop intervenen més actors provinents de branques disciplinàries diverses dins el marc de les ciències socials i humanes. La discussió teòrica al voltant del patrimoni es va diversificant i enriquint.

L'etnologia aporta al món del patrimoni la possibilitat d'anar més enllà dels béns dels museus, és a dir, la valoració un patrimoni vinculat a les formes de

vida de les persones. I aporta també la importància de considerar el dinamisme inherent en tota activitat humana, en la cultura, per tal d'encarar la relació entre les manifestacions materials i immaterials d'una activitat social des d'un prisma interpretatiu que superi el procés de conservació i exposició al voltant de l'objecte, propi del llocs de culte de la cultura popular i llurs residus materials. En aquest sentit, en els darrers temps han proliferat arreu de Catalunya un conjunt divers d'iniciatives locals i comarcals dirigides a l'establiment de museus i col·leccions amb plantejaments i orientacions museològiques particulars. Algunes es nodreixen de material etnogràfic provinent d'un món pagès o ramader desaparegut o en procés de transformació, i són fruit d'iniciatives locals que pretenen una reivindicació cultural i territorial pròpia. Altres representen projectes d'un major abast geogràfic i/o temàtic (oficis i manufactures, usos domèstics, activitats econòmiques, processos d'industrialització, relacions entre els medis social i natural, etc.), esdevenint veritables centres comarcals d'interpretació dels processos històrics, econòmics i socials del passat recent i del moment actual. El Registre de Museus de la Generalitat de Catalunya comptabilitza 99 col·leccions obertes a públic amb continguts, en major o menor mesura, en relació amb l'etnologia, xifra que representa al voltant d'un 30% del total de les col·leccions i museus catalans. En bona part dels casos, el discurs que els orienta intenta establir ponts de contacte entre la tradició i la modernitat mostrant-se amatents a la interpretació dels canvis socials per tal d'erigir-se en centres de producció i creació cultural local i regional.

El patrimoni etnològic, avui

El concepte actual de patrimoni etnològic és hereu de la producció teòrica i de recerca dels estudis de cultura popular i folklore que hem descrit fins ara. N'és hereu però ja és quelcom de diferent; els termes que en formen part s'han ampliat i transformat considerablement. El tractament i el contingut del concepte de cultura popular ha estat en constant evolució i revisió al llarg de

les dècades passades, de forma paral·lela als mateixos processos de canvi i transformació social esdevinguts en la nostra societat. L'actualitat social es caracteritza per la seva creixent complexitat a tots els nivells. El món del patrimoni viu un progressiu auge de les polítiques de patrimonialització cultural, i en aquest context la definició de la cultura popular i la identificació dels objectes de treball propi de l'etnologia no poden restar al marge dels processos de globalització, modernització i complexitat social de la societat catalana actual, i de les societats mundials en general. Possiblement, en el tractament avui dia quant a la recerca i la gestió del patrimoni etnològic, hi conflueixen o bé hi són reflectits, amb diversos matisos i amb major o menor intensitat, bona part d'aquests aspectes esmentats, forjats al llarg de la història de la disciplina del folklore primer i de l'etnologia i l'antropologia després.

Què podem entendre, doncs, per patrimoni etnològic avui? És aquesta una qüestió complexa la qual se'm fa molt difícil respondre, però que em permet iniciar algunes reflexions En primer lloc, crec que el patrimoni etnològic no és alguna cosa que hom pugui trobar en algun indret. És quelcom que s'ha de construir o que està en procés de construcció. No és quelcom que es trobi barrejat o diluït entre la totalitat de la realitat social i a l'espera de que l'estudiós ho reconegui, ho identifiqui, ho extregui i ho aïlli del complex entramat de l'organització social. Aquest procés de creació esdevé de l'aproximació que pugui dur a terme l'investigador, per tal de conèixer-la, descriure-la i interpretar-la, vers la realitat social i cultural d'un grup determinat de persones en un moment concret. Aquest tipus aproximació a la realitat social rebutja l'ús, així almenys intentem treballar des de l'IPEC, de bona part de les dualitats conceptuals que glatien en el cor dels estudis de cultura popular i tradicional dels quals hem parlat anteriorment: alta i baixa cultura, món urbà versus món rural, el patrimoni vinculat al passat... Tot aquest corpus terminològic i metodològic ja no és ni revelador ni aprofitable dins de l'àmbit del patrimoni i en l'estudi de la societat actual. La cultura, i la societat, està constantment sotmesa a processos de transformació. És, per definició, dinàmica i canviant. Això no implica, no obstant, que en la mateixa

actualitat de la cultura aquesta es desprengui del llegat acumulat per les generacions anteriors, és a dir, de la tradició. Però no podem oblidar que la tradició es recrea, s'interpreta i s'adapta al requeriments de cada moment. És en aquest sentit que hem de procedir a percebre la cultura com un principi viu, viscut i sentit, un procés obert de comunicació que en un moment precís del fluir temporal relaciona i fa possible la interacció social entre els diferents membres d'un grup i d'aquest amb la resta de grups que conformen la societat. El patrimoni etnològic està directament relacionat amb el concepte de cultura popular i tradicional, encara que l'amplia i el matisa. L'objecte del patrimoni etnològic és a priori el què fem les persones, el perquè pensem i actuem en cada situació d'una determinada manera i no d'una altra.

El ventall de recerques realitzades des dels inicis de l'IPEC a meitats dels anys noranta ja dels segle passat, tant a nivell temàtic, com metodològic i territorial, ha estat molt ampli. Trobem, per exemple, treballs d'investigació sobre la industrialització des de meitats del segle XIX fins a l'actualitat a les comarques interiors de Catalunya, sobre l'evolució i la transformació de l'economia, el poblament i la societat en zones rurals, les transformacions alimentàries a les comarques pirinenques, l'anàlisi dels rumors contemporanis com una versió renovada del folklore narratiu[14], l'anàlisi de l'ús de l'espai públic urbà, l'estudi de festes i celebracions col·lectives amb llurs transformacions i continguts socials, les pràctiques musicals de determinats col·lectius, la realitat de la transhumància avui en dia, les modificacions urbanístiques i les transformacions socials i culturals que impliquen, la prostitució, l'evolució del paisatge, la documentació de processos econòmics i d'oficis desapareguts o en vies de transformació, les noves pràctiques o costums socials i culturals associats a l'immigració, l'evolució de l'activitat marítima i de la pesca, l'inventari i documentació d'espais i/o conjunts d'elements que es poden trobar a les estances d'un equipament cultural o bé a l'aire lliure, etc.

[14] En aquest sentit recomano vivament la lectura del pròleg del llibre *"Benvingut al club de la sida" i altres rumors contemporanis*, que porta per títol "Reflexions sobre el folklore a propòsit dels rumors".

Els enfocaments teòrics i les metodologies emprades no són menys diverses: en alguns casos predomina l'ús de les fonts orals i llur tractament analític, en d'altres el recurs gràfic, o bé l'estudi de fons documentals i bibliogràfiques, o bé destaca, en la majoria de casos, una combinació de totes elles en el desenvolupament d'una etnografia basada en l'observació detallada de la realitat que es pretén descriure i interpretar. Ara bé, si ens proposem trobar algun aspecte o eix temàtic comú que recorri transversalment bona part dels treballs de recerca realitzats, aquest vindria donat per la referència, implícita en algunes recerques i explícita en moltes altres, als processos de transformació i canvi social, canvis que han sofert bona part de les activitats que han composat la vida social, cultural i econòmica de la societat catalana al llarg del segle passat i a inicis de l'actual.

Aquest marc interpretatiu de referència en els treballs d'investigació, la noció de canvi social, es feu més evident a partir de la revisió duta a terme a de les recerques realitzades durant els anys noranta a l'IPEC. Alguns d'aquests treballs d'investigació responien al model de "Inventari del patrimoni etnològic de...", proposant doncs la realització d'inventaris del conjunt del patrimoni etnològic d'una àrea geogràfica determinada o d'un àmbit temàtic concret. Tot i que la tasca realitzada en cada cas fou certament seriosa i valuosa, tals projectes es caracteritzaven pel seu caràcter marcadament historicista o arqueologicista, orientats per una clara influència dels treballs de gestió patrimonial duts a terme en aquell moment en l'àmbit de la gestió de les col·leccions de cultura material: encerclar un territori i identificar-ne el patrimoni cultural que demostri tenir un signe popular o tradicional.

A partir de l'any 2000 l'IPEC encetà un profund procés de reflexió i revisió dels seus objectius i plantejaments que tractà d'evitar o reorientar alguns d'aquests biaixos metodològics, adequant i ampliant les convocatòries de recerca envers un consideració del patrimoni etnològic capaç d'enfrontar-se a l'anàlisi de l'heterogeneïtat social i cultural imperant en la nostra societat i donant compte dels processos de canvi social esdevinguts en els nivells local i general en gairebé tots els àmbits de la societat catalana, sense la comprensió dels quals no és possible entendre les dinàmiques socials

actuals. Ja no es tractava de documentar manifestacions concretes, elements materials o immaterials i llur interrelació, sinó, a més o en primer lloc, de documentar processos socials, en el quals la cultura esdevé una realitat viva i viscuda, una realitat canviant sotmesa a les fluctuacions del sistema social local, regional i global.

Aquesta apreciació ens pot portar a considerar el canvi social com un àmbit de patrimoni etnològic en si mateix. Evidentment, aquesta és una proposta teòrica i abstracta. Però, què és el que actualment podem patrimonialitzar? Un objecte? Una determinada manifestació cultural? No és més encertat parlar de patrimonialització de processos? Aquest enfocament ens atorga una dimensió oberta i dinàmica del patrimoni, un patrimoni sotmès a les interpretacions i reinterpretacions necessàries per tal de situar-lo en el context social des del qual s'identifica, s'analitza i es valora, o, en el seu defecte, es menysté. Veiem-ne, breument, un exemple. L'any 2005 es publicà en la col·lecció Temes d'Etnologia de Catalunya el resultat d'un projecte de recerca al voltant de les trementinaires de la vall de la Vansa i Tuixent (Alt Urgell) duta a terme entre els d'anys 2002 i 2003[15]. La recerca abordà l'estudi de la figura de la trementinaira dins de l'organització social i de l'economia local de la zona: llurs coneixements i pràctiques, les relacions socials, els aspectes econòmics associats a la seva activitat i la interrelació entre les comarques de muntanya i les comarques del pla de Catalunya. L'anàlisi no podia ser complet sense referir tot el procés pel qual aquesta activitat acabà desapareixent, però també com aquesta ha estat capaç de reaparèixer en l'actualitat en forma de discurs patrimonial i identitari i com a bé cultural local i regional. En certa forma, doncs, les trementinaires *segueixen* vives no només com a record i memòria de la gent, o com a memòria reescrita pels estudiosos de la història local, sinó en la realitat del present. Interpretar les dinàmiques i processos de canvi com part integrant d'un patrimoni que s'aborda des dels estudis de l'etnologia i l'antropologia ens permet valorar els elements que intervenen, o formen part de, les

[15] Les trementinaires eren dones, en aquest cas de la vall de la Vansa i Tuixent, que anaven per diferents llocs recorrent grans distàncies venent herbes medicinals, trementina i altres productes com a remeis per a la gent i el bestiar. El mot trementinaira era amb el que eren conegudes fora de la vall.

dinàmiques socials com un patrimoni viu, inserit en el seu context social i no com una antigalla que cal conservar, un cop ja no té cap més funció útil que la de connotar una certa idea de tradició, o una "forma de vida tradicional" que als nostres ulls, tot i que hi puguem trobar reflectits els nostres avantpassats històrics, se'ns apareix amarada amb la mateixa dosi d'exotisme i estranyesa que ens pugui provocar, posem per cas, la representació d'un ball de màscares d'un país remot.

Hi ha una altre component teòric que cal tenir en compte i que crec que apareix reflectit, també, en una part considerable dels treballs d'investigació desenvolupats en les convocatòries de l'IPEC. Em refereixo a l'aprofundiment del sentit polític de l'esdevenir i de la praxi del grup sobre el qual es focalitza l'estudi. Aquesta proposició deriva d'un corrent de pensament dins les ciències socials que considera la cultura popular, que no seria una altra cosa que la cultura mateixa, o una dimensió més de la cultura si la dividim en sectors, com una cultura política, de reivindicació social i d'organització pròpia davant l'hegemonia de les institucions reguladores de la vida social. En termes gramscians, és la definició de la cultura popular com la cultura de les classes subalternes, una concepció pròpia del món oposada a una concepció del món diguem-ne "oficial". Aquesta idea generà a meitats del segle XX i sobre tot en cercles d'influència marxista un gran debat sobre l'actualitat i la funció de la cultura popular i el folklore, i a partir de Gramsci i juntament amb altres autors (De Martino, per exemple), s'arribà a identificar-la com una cultura alliberadora, com una cultura adreçada a la consecució de la transformació de l'orde social imperant. Als anys quaranta del passat segle i en una obra molt valuosa per a l'estudi de la història cultural, el crític literari Mijail Bajtin va descriure com la cultura popular es manifesta principalment en la crítica i l'escarni, és *per se* la cultura del carnaval, de la sàtira i la paròdia, enfront els models rígids propis de les classes altes i benestants. Aquest conjunt d'idees és molt suggerent i interessant, i tot que poden esser amarades també d'una certa idealització i exaltació romàntica (benvingut sigui un lleuger polsim de romanticisme), són altament valuoses i perfectament aplicables avui en l'anàlisi social, per bé que vingueren a

rebatre la versió oficial del folklore i de tot allò de regust popular com una cultura càndida, amable i continguda. Segons aquells supòsits, la cultura de les classes populars, treballadores, és la cultura de la subversió.

La història social moderna ha desmentit la imatge idíl·lica i poc conflictiva del pagès en el seu treball pacient de la terra, del pescador, del treballador ofegat per les obligacions severes del sistema productiu; al contrari, la història de la pagesia i de la resta de sectors d'activitat econòmica catalana o europea, podríem dir per extensió que mundial, és una història conflictiva, de transformacions convulses i de revoltes populars. I, evidentment, aquestes tensions quedaren empremtades en la seva producció cultural. Moltes cançons populars catalanes, així com moltes altres manifestacions culturals, siguin ja llegendes, dites, representacions teatrals, textos literaris, etc., contenen de manera implícita, quan no de forma directa, elevades dosis de crítica social.

Certament, amb l'auge de la societat industrial i el creixement urbà experimentats a partir dels segles XVIII i XIX, sorgí una cultura urbana obrera molt dinàmica que, segons alguns autors, adoptà la forma moderna de la cultura popular. Només cal recordar a Catalunya l'empenta i la forta presència que tingueren i tenen encara en molts casos la cultura comunista, l'anarquista, l'utopisme, el moviment dels ateneus populars, les lluites obreres, veïnals, etc. Existeix en l'actualitat un moviment, que entronca amb els corrents anteriors, conegut de manera difusa amb el terme de moviments socials, representat per una ampli i heterogeni conglomerat de col·lectius que aplega una gran diversitat de discursos pràctiques i ideologies: moviments ecologistes, de defensa de la terra, feministes, membres del moviment obrer i veïnal, moviments antiglobalització, centres d'autogestió, d'okupació... En termes generals i salvant les distàncies entre ells, tals col·lectius reivindiquen la vigència i la necessitat d'una cultura popular entesa com la cultura que es fa i es viu a ran de carrer, com una cultura alternativa a la versió oficial de la cultura i al discurs dominant, sospitosos d'albergar interessos corporatius, partidistes, econòmics i polítics poc clars i que caldria desemmascarar. Tota aquesta amalgama d'agrupacions i moviments ens

obren, a partir d'un concepte renovat de cultura popular, un dilatat ventall d'opcions d'investigació i anàlisi de l'actualitat social.

La oralitat i la memòria

Darrerament, els estudis sobre la memòria personal i col·lectiva s'han erigit en un potent generador de patrimoni cultural. També en aquest camp han emergit un conjunt de termes i conceptes que s'identifiquen indistintament entre si, i poden tenir significats difusos i no sempre equivalents: memòria històrica, memòria col·lectiva, memòria biogràfica, memòria oral, memòria personal... No entraré a tractar de definir aquests conceptes ni a valorar el debat social actual al voltant dels usos polítics i socials de la memòria. Allò que vull ressaltar és la relació que s'estableix entre recerca etnològica, patrimoni etnològic i el relat de la memòria. El què les persones hem viscut, el què recordem, i la interpretació que en fem, esdevé una vessant del patrimoni que definim com a memòria personal, col·lectiva o històrica. Ara bé, no ha estat fins fa relativament poc temps que el recurs com a mètode de les fonts orals ha esdevingut central en la investigació social. Certament, en l'actualitat, s'ha erigit com una tècnica d'aproximació a la realitat molt popular i estesa per gairebé totes les branques de les ciències socials i humanes. Fruit d'aquest impuls s'han creat arreu nombrosos arxius i fons sonors amb documentació històrica i antropològica gran valor científic i cultural a partir de biografies, històries de vida i relats de testimonis orals.

Tradicionalment i des de la historiografia oficial es va associar els mètodes d'investigació orals com una font poc fiable, sotmesa a la il·lusió personal i subjectiva, i quan de la mà de la sociologia francesa sorgida a la primera meitat del segle XX a partir de personatges com Marc Bloch o Maurice Halbwachs la relació entre memòria i marc social esdevingué central, la investigació oral es decantà vers el món de la marginalitat, ja fos històrica,

ètnica o social. Però ha estat degut sobretot a l'impuls dels mètodes qualitatius propis de l'antropologia i l'etnologia, que són una mena de mite fundacional de la disciplina, que l'anàlisi de l'oralitat d'un col·lectiu es presenta com una part indefugible i necessària dins tot el procés general d'un treball d'investigació. Actualment, la figura de "l'informant" se'ns apareix com "l'altre" desconegut, al qual ens hem d'enfrontar, com un personatge envoltat d'una certa àuria de màgia i misticisme. Ell no ho sap, però gràcies als seus coneixements, experiències i records, ell, tot sol, és capaç d'abocar llum sobre l'esdevenir de la història, de resoldre les més complexes qüestions que sobre la realitat social i la història es formulen en la ment dels investigadors.

Existeix tanmateix una certa identificació entre patrimoni etnològic i memòria oral. De vegades ens hem trobat a l'IPEC amb investigadors que venen a presentar les seves propostes de recerca etnològica de la forma següent: vull fer una recerca en etnologia perquè vull entrevistar gent gran per tal de recopilar la memòria de tal o qual activitat. I aquesta memòria tindrà, un cop ordenada i convenientment arxivada, un valor afegit, nou, que li atorga la categoria suficient com per formar part del patrimoni cultural de la nostra societat. És plausible realitzar aquesta mena d'associacions? No en tinc una resposta clara; en tot cas, situacions d'aquesta mena ens porten a la reflexió de la relació entre memòria i patrimoni. Hi ha un plantejament dins de la recerca en el camp de patrimoni etnològic de considerar la memòria en si mateixa com a patrimoni, i des d'aquest punt de vista la tasca de l'etnologia és planteja com una mena d'operació de rescat de la memòria. L'objectiu final pot ésser doble: extreure de l'oblit col·lectiu i dignificar la vida de les persones que ens relaten llur experiència -restituir la memòria personal o particular com un peça de la memòria col·lectiva sense la qual no té sentit-, o bé recollir les seves vivències respecte un episodi o una activitat concrets per tal de que no desaparegui per sempre més sense que en resti cap tipus de documentació. Si entrevistem a la gent, i principalment a la gent ja d'una certa edat, a més de l'interès intrínsec que pugui tenir el seu discurs en la reconstrucció i comprensió d'un fet determinat, és per tal d'evitar de que es

perdin els darrers testimonis del passat o d'un present que està a punt de ser-ho. Concebuda així, fer etnologia és l'equivalent a la mobilització urgent d'un grup d'especialistes sempre alerta davant dels estralls que acompanyen el pas del temps.

És significatiu veure com tots aquells etnòlegs que des de finals del segle XIX es van acostar a les zones rurals amb l'ànim de copsar i analitzar la seva realitat, ho van fer amb un to d'abatiment i afectació enfront les transformacions que travessaven aquestes societats. Així, Violant i Simorra, un dels etnògrafs que millor va relatar la vida quotidiana i la cultura de les valls pirinenques, ja parlava a meitats del segle passat dels profunds canvis socials que travessaven les societats de muntanya[16]. Altres s'afanyaren a descriure-les i a recopilar-ne les traces de la seva cultura abans de la seva, deien, desaparició definitiva. Era com si la pagesia i la ramaderia, i amb elles qualsevol altra activitat preindustrial, haguessin donat lloc a una classe social al límit de la supervivència, debatent-se sempre entre la seva incorporació a la societat o la marginació. Les descripcions dels estudiosos i dels etnòlegs estaven tenyides de malenconia, ja que s'esforçaven en descriure un món, el de la cultura popular, que als seus ulls era profundament nostàlgic i melangiós.

És aquesta la missió de l'etnòleg? La de manejar-se entre la nostàlgia i l'alegria del qui ha fet una troballa important? On pot perviure millor la memòria sinó en els records de la gent, i especialment en la gent que està arribant a la fi del seu cicle vital? El "rescat" de la memòria segueix els mateixos plantejaments que veiem anteriorment quan parlàvem dels inicis dels estudis de la cultura popular i de la gestió del patrimoni material: considerar el patrimoni etnològic com un jaciment arqueològic immaterial esperant a ser excavat. La memòria adquireix així un valor documental i testimonial implícit, car la mateixa narració esdevé l'expressió d'una cultura

[16] Amb aquestes paraules s'expressava Violant i Simorra l'any 1949 en la seva obra magna *El Pirineo español*: "Nuestros valles, en general, tan densos de población un siglo atrás, en la actualidad periclitan. No hay lugar ni lugarejo en toda la cordillera en donde no se vean casas cerradas o abandonadas y, peor aún, derrumbadas (…) Esta es la dolorosa verdad. El Pirineo se despuebla y muere, porque sus habitantes lo abandonan, seducidos por los placeres y comodidades de las tierras bajas y, en especial, de las ciudades populosas".

desapareguda o en procés de transformació, o mitjançant un acte de concentració simbòlica, es converteix en la cultura mateixa, desapareguda o en procés de transformació. És així com aconseguim recuperar i fixar el passat, com documentem activitats i llurs aspectes tècnics, per exemple d'un determinat ofici o una activitat productiva, com apleguem coneixements i/o pràctiques relacionades amb l'organització social i/o familiar, o com reconstruïm la resposta individual o col·lectiva donada davant de determinats esdeveniments com, per exemple, el fet migratori. Però a més del seu caràcter testimonial , la recerca oral ha après a valorar la narració biogràfica com a tal, el relat que fa una persona sobre ella mateixa o sobre un esdeveniment en el que ha participat com un document únic i singular preuat en si mateix. És a dir, considerar l'entrevista i mètode i objecte d'estudi alhora. Amb tot, o precisament per això, la investigació oral segueix essent molt valuosa i indispensable, ja sigui per reconstruir el passat o bé sigui per entendre el present. A més, hi ha pocs moments tan intensos i emotius en el transcurs d'un treball de recerca com aquell en què una persona, sovint desconeguda, ens relata la seva vida. El resultat no és la seva vida, és una ficció sobre la seva vida on ella mateixa n'és la protagonista. El resultat n'és una petita obra d'art.

Patrimoni etnològic i recerca aplicada

Finalment, ja per acabar, vull fer esment breument d'un aspecte que ha estat tractat fins ara. Em refereixo a la recerca aplicada. Un dels objectius centrals de l'IPEC, tal i com consta en els seus textos fundacionals, és el de promoure l'activitat científica en el camp de l'etnologia però potenciant la seva vessant aplicada. Dur a terme una recerca de caràcter aplicat és una d'aquelles coses que sovint és més fàcil de dir que no pas de fer-ho. Però, clar, cal intentar-

ho. D'entrada, podem convenir que tota investigació, d'una manera o una altra, és aplicada, ja que comportarà, si el treball té un mínim de qualitat científica, un interès cultural, acadèmic o bé polític. Però no es tracta tan sols d'això. Realitzar una recerca aplicada suposa aconseguir trobar el difícil equilibri entre el rigor i l'excel·lència científica i llur dimensió social i cultural, que implica la traducció d'uns resultats teòrics, acadèmics, tècnics o documentals en accions de desenvolupament i millora social de la mateixa comunitat o zona d'estudi. És en aquest sentit que els projectes d'investigació que es presenten a les convocatòries de recerca de l'IPEC han d'explicitar un doble compromís. Un compromís social i un de científic. Com es manifesta aquest compromís? Dels treballs d'investigació desenvolupats des de l'IPEC en sorgeixen vàries possibilitats i exemples que es relacionen de la importància que té la recerca com a procés de mediació sobre patrimoni i sobre els processos de patrimonialització. Per tal motiu insistim en la necessitat d'incloure el concepte de recerca aplicada en les activitats que pretenen promoure la identificació, la revalorització o la gestió del patrimoni etnològic. Això no implica, però, que els elements resultants dels treballs d'investigació esdevinguin directament i per si mateixos patrimonis, sinó que, com afirma Llorenç Prats (1997; 27), "són en tot cas potencialment patrimonialitzables. Per tal de constituir-se en patrimonis, o millor, en repertoris patrimonials, han de ser *activats".* I com s'activa el patrimoni? Doncs mitjançant la contribució al desenvolupament grupal, local o comunitari: divulgant la recerca més enllà dels àmbits acadèmics, inserint-la en propostes de política social i/o educativa, fomentant o redefinint identitats, integrant-se en processos de creixement social i econòmic sostenible, etc.

Al nostre parer, la premissa bàsica que ha d'orientar les accions de recerca és la de considerar el patrimoni etnològic com un procés de reflexió sobre les manifestacions socials i culturals, passades i presents, i dur-lo a terme des d'una òptica dinàmica i diacrònica dels processos culturals, amb una aproximació microsocial dels fenòmens analitzats però atenent el contexts globals on aquests s'enquadren, i emprant els aparells teòrics, interpretatius i

metodològics que les ciències socials posen avui al nostre abast. Aquest, creiem, és el rol que li hem d'exigir a la recerca en el camp del patrimoni etnològic. Una recerca que, a més de les catalogacions i inventaris que en puguin sorgir, dels fons documentals, gràfics i orals que sigui capaç d'aplegar, dels acurats anàlisis teòrics que se'n puguin derivar, tingui la capacitat d'aportar alguna possible resposta vàlida –o tal vegada enriquir les preguntes– als reptes socials d'avui dia, abordant l'heterogeneïtat social i cultural de la nostra societat.

Bibliografia

AGUILAR, Encarnación (coord.). *Patrimonio etnológico: nuevas perspectivas de estudio*. Granada: Comares Editorial, Consejería de Cultura de la Junta de Andalucía y Instituto Andaluz del Patrimonio Histórico, 1999.

BAJTIN, MIJAIL. *La cultura popular en la Edad Media y en el Renacimiento.* Madrid: Alianza, 2002.

CONTRERAS, J. *La recerca etnològica en el marc de l'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya.* Revista d'Etnologia de Catalunya (abril 2003), núm. 22, p. 131-152.

Els museus d'etnologia a debat. [En línia]. Institut Català d'Antropologia, 2007. http://www.antropologia.cat/quaderns-e

FRIGOLÉ, Joan. *Dones que anaven pel món. Estudi etnogràfic de les trementinaires de la vall de la Vansa i Tuixent*. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 2005, (Temes d'Etnologia de Catalunya; 12)

GONZÁLEZ ALCANTUD, José Antonio (ed.). *Patrimonio y pluralidad: nuevas direcciones en antropología patrimonial.* Granada: Diputación de Granada y Centro de Investigaciones Etnológicas Ángel Ganivet, 2003.

GRUP DE RECERCA FOLKLÒRICA D'OSONA. *"Benvingut al club de la sida" i altres rumors contemporanis.* Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 2002, (Temes d'Etnologia de Catalunya; 5)

HOBSBAWM, E.; RANGER, T. *L'invent de la tradició*. Vic: Eumo, 1988.

PRAT, Joan. *Antigalles, relíquies i essències: reflexions sobre el concepte de patrimoni cultural*. Revista d'Etnologia de Catalunya (juliol 1993), núm. 3, p.122-131.

PRATS, Llorenç. *Antropología y patrimonio*. Barcelona: Ariel, 1997.

PRATS, Llorenç. *El mite de la tradició popular*. Barcelona: Edicions 62, 1988.

PRATS, Llorenç; LLOPART, Dolors; PRAT, Joan. *La cultura popular a Catalunya. Estudiosos i institucions 1853-1981*, Barcelona: Serveis de Cultura Popular, 1982.

RUEDA, Manuel; ROIGÉ, Xavier. *La recerca: una eina per a la gestió del patrimoni etnològic*. Revista d'Etnologia de Catalunya (novembre 2001), núm.19, p. 159-160.

VIOLANT i SIMORRA, Ramon. *El Pirineo español. Vida, usos, costumbres, creencias y tradiciones de una cultura milenaria que desaparece, I*. Barcelona: Altafulla, 1985 [1949].